

УДК 7041 (477) І. Труш

**THREE VERSIONS OF THE PORTRAIT OF TARAS SHEVCHENKO BY
THE BRUSH OF IVAN TRUSH****ТРИ ВЕРСІЇ ПОРТРЕТА ТАРАСА ШЕВЧЕНКО ПЕНЗЛЯ ІВАНА ТРУША**

Yamash Y.V. / Ямаш Ю.В.

с.а.н., ас.проф / к.м., доц.

ORCID 0000-0002-3259-083X

National Forestry University of Ukraine, Lviv, 103 Generala Chuprunku, 79057

Національний лісотехнічний університет України, Львів, Генерала Чупринки, 103, 79057

Анотація. Сучасне дослідження присвячено образотворчій Шевченкіані Івана Труша, зокрема дослідженням історії написання трьох портретів Тараса Шевченка. Одна з картин художника знаходилась у державній музейній колекції, два інших твори були віднайдені в ході пошукової роботи у приватних збірках. Науковий матеріал включає атрибуцію портретів, мистецтвознавчий аналіз та їх технічні характеристики. Було встановлено що за основу трьох композицій живописних образів поета художником були обрані історичні світлини.

Ключові слова: живопис, портрет, ідентифікація, експертиза, Іван Труш, Тарас Шевченко

Abstract. Modern research is devoted to the Shevchenkiana of Ivan Trush, in particular to the study of the history of writing three portraits of Taras Shevchenko. One painting by the artist was in the state museum collection, two other works were found during the search in private collections. Scientific material includes attribution of portraits, art analysis and their technical characteristics. It was established that historical photos were chosen by the artist as the basis for three compositions of pictorial images of the poet.

Key words: painting, portrait, identification, examination, Ivan Trush, Taras Shevchenko

Вступ.

По сукупності творчих проявів видатного українського митця Івана Труша, до яких слід віднести живописні, скульптурні роботи художника, аналітично-критичні статті, його теоретичні праці, просвітницьку роботу присвячених Тарасові Шевченку, їх можна віднести до окремої категорії Шевченкіани. Це цілеспрямований, багатогранний, артистично-інтелектуальний акт в якому підкреслюється непересічне значення постаті поета в долі, житті і майбутньому українського народу.

На сьогоднішній день Іван Труш є визнаним шевченкознавцем. Йому присвячено окрему статтю у відомому Шевченківському словнику, на його праці даються посилки, його твори репродукуються у багатьох виданнях в тому числі у якості ілюстрацій до поезії Кобзаря [1].

Основний текст.

Іван Труш пише декілька портретів Тараса Шевченка, два з яких знаходяться у науковому обігу, багато разів репродуковані і неодноразово експоновані [2]. Перший найбільш відомий портрет знаходиться в експозиції ЛЛММ Івана Франка, другий у приватній колекції (рисунок 1-2). В ході сучасного дослідження 2021 р. був віднайдений невідомий третій портрет також з приватної збірки (рисунок 3).

Труш має своє власне доволі критичне ставлення до національної тематики і шевченківської тематики в образотворчому мистецтві: «Маляр, як він Українець, малює Шевченка, народних кобзарів, сцени, як б'ється козацтво або як парубок приголублює Оксану, а в крайнім випадку українську хатку над Дніпром, із її барвним цвітистим оточенням» [3].

Мало хто з українських, зокрема й галицьких художників, починаючи від Корнила Устияновича, Йосипа Куриласа, Олекси Новаківського, Олени Кульцицької не намагався створити образ Кобзаря. Труш не був винятком. Він критично ставився до доробку своїх колег, попередників, і навіть скептично відгукувався про шевченківський образ мистецького патріарха К. Устияновича. Про це згадував М. Голубець: «Поганими вважав Труш релігійні картини Панкевича, цілий цикл картонів та олійних образів на теми з історії великокняжої русі І. Пилюховського, мюнхенські студії й композиції Скрутка, релігійні картини й «Шевченка на тлі краєвиду» Устияновича і, нарешті, проекти церков Нагірного. Все це були жалюгідні в очах молодого Труша залишки пережитої сентиментально-патріотичної паламарщини» [4].

Така позиція вимагала від самого І. Труша великої впевненості у власних силах. Вперше про намір намалювати портрет Шевченка дізнаємося з його листа до Володимира Гнатюка, написаного в кінці XIX сторіччя: «Шевч[енка] і Грушевського намалюю пізніше як буду у Львові. Коли се наступить не знаю. Се буде залежати від грошей, та на тім пункті уже голову трачу» [5].

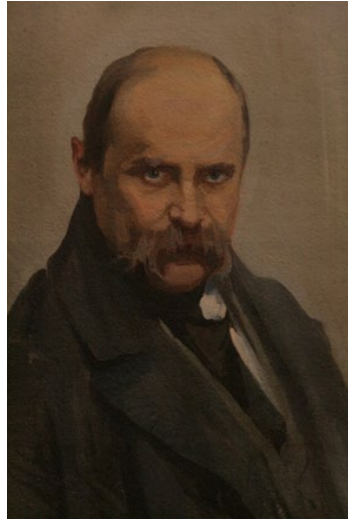
На жаль, невідомо, коли саме художник приступив до реалізації свого наміру створити живописний образ пророка. Три портрети Тараса Шевченка пензля Труша не датовані. Через зрозуміли причини, художник не мав можливості написати портрети з натури. В його творчих методах поширеним був фотографічний з використанням світлин портретованих. Без особливих складностей Труш міг підібрати фотографію і майстерно перевести її на живописну мову. Серед написаних ним численних портретів непоодинокі варіанти, створені за допомогою репродукцій та світлин (І. Франко, кардинал Сембратович, М. Драгоманов, Є. Милардович, М. Шашкевич і т. і)

Згадані три портрети Шевченка не є ідеальним прикладом майстерності Труша-портретиста — саме через чинник відсутності натури, неможливість прямого спілкування з реальним прообразом. Трушу бракує живого контакту. Він не просто пише портрети на замовлення або ж у творчому пориві — він завжди викликає натуру на розмову і цією фаховою підступністю зриває з неї маску, щоб побачити її реальну суть або, наче під мікроскопом, розгледіти приховану харизму. З Шевченком так не виходить. Персонаж і автор розділені в часі. Але художникові, можливо, пряме спілкування не конче потрібне, якщо він добре знайомий з поетичним словом Кобзаря.

Версія портрета Тараса Шевченка з музейної колекції була написана для Івана Франка, але чомусь зберігалася в родині митця. Пізніше Аріадна Труш, дочка художника, передала його до франківського музею, де він і сьогодні перебуває в постійній експозиції. Найімовірніше, це перший портрет поета, створений І. Трушем, оскільки репродукцію картини у 20-х рр. минулого сторіччя надрукувало видавництво «Бібльос» у Львові.

**Рисунок 1. Труш І.
Портрет Т. Шевченка. Д.,
о. 73,7 × 60,6. ЛНЛММ
Івана Франка. Інв. №
Хут-8**

**Рисунок 2. Труш І.
Портрет Т. Шевченка.
К., о. Приватна збірка**

**Рисунок 3. Труш І.
Портрет Т. Шевченка.
Д., о. 45 × 39.
Приватна збірка**

За основу для свого твору І. Труш обрав відносно маловідому світлину Т. Шевченка і його приятеля, художника Г. Честахівського, виконану відомим фотографом Миколою Доссом у 1860 році. Художник міг колекціонувати світлини поета. Пишучи листи своїй дружині, він користувався поштівками з образом Кобзаря, про що свідчить, наприклад, його вісточка за 1910 р. [6]. Виконуючи живописний образ, І. Труш композиційно обрізає фотографію, залишаючи із двох сидячих півфігурних постатей лише погрудний портрет поета. На картині, як і на світлині, Шевченко зображений упівоберта до глядача, голова трохи нахилена. Його кругле обличчя має ледь помітні ознаки хворобливої набрякlosti. На цю особливість у вересні 1859 року, тобто за рік до часу позування в ательє Досса, звертає увагу Л. Тарновська в листі до свого сина: «Бедный Шевченко болен, и я боюсь, не водянка ли у него в груди; он не лежит, но движение его тяжело и лицо обрюзгло [7].

Цей стан художник відчуває і, з відповідною делікатністю, відображає на картині. Шевченко вдягнений у темно-сірий сюртук, такого ж кольору жилетку і шийну хустину, які контрастують з білою сорочкою. Художник не зраджує своїй прихильності до академічного виконання в портретному жанрі, що виявляється в нейтральному вибіленому сіро-коричневому тлі й ретельному моделюванні голови портретованого. Прописуючи тло, І. Труш використовує темніший тон на краях, який висвітлюється ближче до силуету й утворює своєрідний ореол-сяйво навколо фігури. Трохи виступаючи вперед, права рука поета, кисть якої практично обрізана форматом, зігнута в лікті й на щось спирається. Глядачеві впадає в око високе чоло, обрамлене по контуру хвилястими пасмами темного волосся, проникливий погляд, кинутий убік, виразні форми брів, носа і впізнавана форма шевченківських вусів. Художник все це моделює з притаманною йому легкістю, ліплячи впевненим мазком риси дорогого обличчя. Йому явно вдається передати жвавість Шевченкових очей,

що випромінюють енергію розуму.

Трушева техніка близька до гризайлевого виконання, палітра обмежена, колір стриманий. Найбільший композиційний засіб, який вживає автор, — сецесійна за характером лінія, яка долає сухість академічної манери, робить образ живим і реальним. Особливої експресії лінія набуває у формах вусів і брів. Саме в цих елементах помітний притаманний Трушевому письму метод вібризму, коли кожний наступний мазок має відмінний тон і температуру — без розтяжок і тонких переходів. На відповідній відстані площини і форми, змодельовані таким методом, набувають монолітності. І хоча згадана картина не належить до найкращих робіт І. Труша в портретному жанрі, все ж йому вдається створити цільний образ неординарної, із сильним характером, людини, що зовні і внутрішньою силою нагадує нам Сократа (рисунок 1).

Для другого портрета (з приватної збірки) художник обирає відому за численними репродукціями і листівками фотографію М. Досса, зроблену також у 1860 році. В Галичині її друкують на початку ХХ ст. Цією світлиною користуються при створенні портретів такі відомі художники, як І. Репін, Ф. Красицький, Г. Коваленко, Г. Цисс та інші. У мистецтвознавчій літературі цей типаж іноді називають «репінським». Більшості художників не вдається подолати композиційний плакатний штамп. І. Труш також не виходить за рамки схеми аналогу і виконує лише добру професійну роботу (рисунок 2). Це підтверджує Г. Островський, який вважає, що обидва твори не належать до найкращих зразків майстерності Труша-портретиста [8].

На згаданому погрудному портреті Шевченко зображений у три чверті з класичним розташуванням силуету на форматі, коли відстань від краю роботи до зображення голови більша з того боку, куди повернута постать, ніж із протилежної сторони. Обличчя — з характерними впізнаваними рисами поета, особливо в рисунку очей, їх погляді трохи «з-під лоба». Як і в попередньому портреті тло нейтральне, в сірій з невеликими домішками вохри гамі, але вже без розтяжок. Це помітне академічне правило дає змогу сконцентрувати увагу на обличчі. Погрудна композиція не вміщує рук. Одяг поета — майже як на попередньому портреті, вирішений схематично в темно-сірій гамі, що переходить місцями до насиченого чорного з теплим відтінком. Контраст у ділянці одягу підкреслюється білою плямою сорочки. Найсвітлішою плямою по масі все ж залишається обличчя, при модулюванні якого дуже добре поставлене світло. Ліва частина голови від вилиці входить у тінь. Напруження між освітленою її частиною й тінню робить зображення більш об'ємним. Колір обличчя отриманий сумішшю розбіленої вохри світлої (можливо, неаполітанської тілесної) з вкрапленнями кадмію червоного у виступаючих ділянках (вилиці, надбрівні дуги, кінчик і передня планка носа), де міняє тональність до яснішої. Ці частини написані пастозно, вальорами, в яких переважають білила. Другий портрет художник виконує трохи делікатніше, ніж попередній з музейної збірки. Він добре прописує форми. Рух пензля не такий виразний, як у стилістично впізнаваних роботах. Художник із навичками вихованця академічної школи згладжує мазок, досягаючи таким чином м'яких переходів кольору і тону. Технічний метод вібризму, характерний для робіт

І. Труша 20–30-х рр. минулого сторіччя, проявляється лише при прописці вусів. Портрет написано в техніці «а ля-прима», але цей спосіб у виконанні І. Труша має свої особливості. Реально пастозно художник моделює лише світло. Решта ділянок (особливо в тінях) написані прозоро або, як у нашому варіанті, напівпрозоро. Трушева пастозність стримана, мазок, як правило, не залишає грубої фактури. Замість лесування Труш може сильно розчинити олійну фарбу, так що в процесі вона подеколи просто стікає з його мольберта.

Третій портрет є реплікою другого портрету Шевченка з приватної збірки, написаного за нашими припущеннями на замовлення. За композицією, рисунком, деталями дві роботи збігаються. Як вже відмічалось вище портрети не атрибутовані по даті виконання. Який з них слугував взірцем для іншої лишається під питанням. Між тим при порівнянні двох робіт помітно що жодна з них не є копією іншої і вони мають невеликі відмінності. Третій портрет Шевченка має незначну стилізацію по рисунку. Це помітно в абрисі правої частини голови, яка трактується більш пластично, дещо овально. В аналозі ця лінія рухається з помітним врахуванням анатомічних властивостей голови з помітним вихилом в ділянці вилиць. Загальний колорит віднайденого портрету вирішений в холодній гамі за виключенням обличчя. Аналог навпаки повністю має теплий колорит. При збереженні рисунку в третій роботі Кобзар має більш теплий погляд, але його вусам автор додає більше сивини (рисунок 3). Обидві роботи з приватних збірок мають митецьку цінність і не поступаються за виконанням портрету Шевченка з музейної колекції.

Критики мистецтва не оцінюють належним чином згадані портрети лише з причини складності подолання бар'єру, якого немає між реальною натурою і художником, коли відчувається жива енергетика, і який присутній, як у нашому випадку, коли митець користується неякісною фотографією. Всі три портрети Шевченка художник виконує на високому професійному рівні і стосується це не тільки достовірності у передачі рис поета. Художник не робить копії з фотографій, а створює образи в яких передає своє розуміння характеру Шевченка. У живописних образах Кобзаря майстерність І. Труша не зраджує йому і він сам не зраджує своїм артистичним критеріям: «Віддати вірно чиюсь подібність на папері або на полотні якими б там не було засобами, значить віддати точно не тільки усі пропорції членів тіла, по крайній мірі, лиця, але віддати точно при тілесній індивідуальності форми і кольору, також і духовну індивідуальність людської одиниці» [9]. Художнику це вдається.

Висновки.

Портрети Тараса Шевченка пензля Труша є вагомим внеском художника у національну Шевченкіану. Важливим моментом у цій історії є сам факт митецького вшанування великої людини, Пророка нації, її духовного Гетьмана. Акт створення І. Трушем згаданих портретів назавжди залишиться на сторінках історії українського мистецтва ХХ ст.

Література

1. Шевченківський словник. У 2-х т. К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР, Головна редакція Української

Радянської Енциклопедії, 1978. Т. II. С. 278-279.

2. Біла О. Відомий і невідомий Труш: науковий альбом-каталог. Національний музей у Львові ім. Андрія Шептицького. Львів, 2019. 376 с.: іл.

3. Труш І. *Діло*. 1912. № 27. С. 3.

4. Голубець М. Іван Труш. *Література і мистецтво*, 1941. № 4. С. 48-50.

5. Лист Труша І. до Гнатюка В. Косів, 11 листопада. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. оп. 1, спр. 2283. Арк. 52.

6. Ямаш Ю. Перша грань Шевченкіани Івана Труша. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Зб. Наукових праць. Випуск XII. Частина 1: Матеріали наукової конференції присвячені 200-річчю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка. Рівне : ПП Дятлик М. С., 2014. С. 83-90.

7. Бендюг В. Портрет Т. Г. Шевченка. *Портал громадянської журналістики ХайВей* : URL : <http://h.ua/story/95204/>.

8. Островський Г. С. Іван Труш про Тараса Шевченка. Г. *Українське мистецтвознавство*. 1974. Вип. 6. С. 90-95.

9. Труш І. Про мистецтво і літературу. К : Державне вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1958. 130 с.

Статья відправлена: 18.01.2024 г.

© Ямаш Ю.В.